

A UNIOS

Nº 22

ABRIL 2017

ASOCIACION CULTURAL

Pineiróns

BATERÍAS DE DEFENSA NA ILLA DE ONS (I) "PRIMEIROS PASOS"

Por: Celestino Pardellas de Blas

INTRODUCCIÓN:

Para o tema das baterías de Ons (tema moi importante xa que foi o intre no que comezou a última repoboación da Illa que chega ata os nosos días) vou a aportar as notas que eu conseguín nas miñas pescudas, documentación obtida por un investigador que non tivo inconveniente en pasarme algúns datos¹ e as sacadas de diferentes traballos e artigos.

Coido que os acontecementos que sucederon durante os anos que van do 1809 ao 1815 foron cruciais para a historia recente de Ons e que, sumados aos que van do 1815 ao 1840, provocaron o xurdir desta comunidade única que forman os veciños de Ons.

É difícil comprender o por que da falla de investigacións serias sobre estes anos que van de 1809 a 1840, anos nos que sucederon importantes acontecementos en Ons que deron pé ao paso da Illa a "*propiedade particular*", iso si, con moitos problemas e, sobre todo, con bastantes irregularidades.

O intento de fortificación trouxo unha primeira chegada de obreiros para a súa construción e, posteriormente, un goteo de familias para cultivar as terras illáns e asentarse nelas, con irregulares contratacións por parte de Genaro Ángel e os seus homes de palla, o arcebispado de Santiago e o Marqués de Valladares.

Importante sería dar a coñecer a interesante documentación existente, e outra que aínda fica nos arquivos, para saber como se levou a idea da construción das baterías en Ons, quen se encargou de levala a cabo, de como contrataron persoal e materiais, dos cambios de organización con respecto ao presentado nun primeiro intre no plano do Sr. Cossio, como se sufragaron os primeiros gastos, quen permitiu, como suposto dono de Ons, a construción, a que estaban obrigados e que compensacións tiñan os que aportaron os cartos,...

Eu intentarei, ao longo de dúas ou tres entregas, poñer sobre o papel os datos suficientes para que saibades que aquí había e hai un campo de investigación sen explotar polos, ata agora, estudosos de Ons. Ao longo destas tres entregas quedará un pequeno sumario para as súas pescudas.

Foto 1.- Restos da batería. Emprazamento perfecto para visualizar a entrada inimiga polo norte.

BATERÍAS DE DEFENSA: O POR QUE DA SÚA NECESIDADE:

Galicia fora invadida no ano 1808, sen apenas resistencia, polos franceses que viñan perseguindo ás tropas do Xeneral Moore. En pouco tempo ocuparon Galicia. Lugo foi a primeira o 9 de xaneiro de 1809 e a última foi Vigo-Tui o 31 do mesmo mes.

Pero a partires de febreiro, comeza a reconquista que ía a durar ata o mes de xuño do mesmo ano, no que tivo lugar a derradeira batalla galega contra os franceses nas beiras do río Verdugo.

Ante esta desagradable experiencia, sabendo que os franceses aínda estaban presentes noutros puntos de España e ante a posibilidade de que realizasen outra ofensiva contra Galicia, as forzas vivas decidiron que era necesario a creación dunha *Junta de Defensa* en prevención do que puidera pasar.

Esta *Junta* constituíuse en decembro de 1809. Dedicáranse case exclusivamente á defensa de Galicia, con competencias en materias de facenda e moi relacionadas co exército.

En diferentes reunións tanto desta *Junta* como de outros organismos militares, tómasse a decisión de realizar varios proxectos de defensa de zonas das rías do sur de Galicia. Un bo número de enxeñeiros pónense ao servizo destes para a realización de diferentes proxectos.

¹ Dicir que, non vou expoñer a procedencia dos documentos que me aportou este investigador por ser o froito de varios anos de traballo e sería inxusto que outros se aproveitaran dela sen traballalos. Espero que pronto publique o seu traballo de investigación e alí si estarán reflectida a súa procedencia.

Plano que manifiesta las Islas de Ons, y Onza.

C31-A11

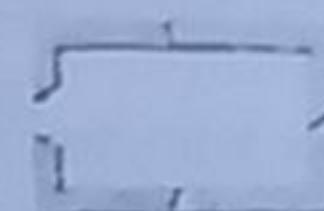
Explicacion.

- 1.1. Bastion Baterias de las quatro las dos
deben colocarse en los extremos, cada una
con quatro cañones de calibre de 24, o po-
co menos, y la otra en el medio en el
sitio llamado Puerto de tres Cañones de
pequeño calibre, y la tercera en el lado
opuesto tambien de tres Cañones de 24
por q son para elar a larga distancia
taller en el sitio donde van indiza-
das, o poco distante de ellos, pero buscan-
do la parte mas oportuna para la
defensa, y ofensa.
2. Amahacen para tener las provisiones
de Boga, y de casa, de las que pueden
hacerse de uno para cada cosa, o de io-
no para las dos, dividido por medio, y
con dos puertas.
- 3.3. Puertos que deben hacerse en diver-
ses sitios para el auxilio de la fuile-
ria.
4. Rampa para armar las lanchas,
donde puedan estar con alguna se-
guridad.
5. Destijos de la Iglesia, y poblacion
antigua.

Ra-
nal
del
Colo

Plano de un Amahacen

Scala en grande para manifestar las Baterias, y Amahacen.

Scala en grande para manifestar las Baterias, y Amahacen.

San Juan de los Rios de 1710

J. Williams & Co.

Concretamente na ría de Vigo, ao carón de fortalecer a zona costeira da vila, xorden varios plans de defensa para instalar nas illas Cíes arsenais, baterías, bases navais e fortificala.

PREPARATIVOS DAS OBRAS DE ONS:

Parecía que había urxencia en levar a cabo esas obras de defensa e, en pouco tempo, puxéronse ao traballo. A *Junta Superior de Defensa* comeza a busca das persoas adecuadas para levalas adiante.

No caso de Ons nomean como Comisionado ao cura párroco de Sanxenxo, D. Salvador López Gil. Supoñemos que por ser este concello o que está máis preto de Ons e, á vez, polas súas boas relacións coas altas esferas pontevedresas e, entre outras cousas, por ser tamén párroco de Salcedo.

As reunións e os intercambios de comunicados entre o comisionado e os responsables da *Junta* son constantes. Urxe poñerse ao traballo. O primeiro era buscar un enxeñeiro que se traslade a Ons, recoñeza a Illa, mire as súas posibilidades e realice un plano para a presentación á *Junta Superior* para a súa aprobación. Baralláronse varios enxeñeiros, pero aqueles máis coñecidos e cualificados foron trasladados para a ría de Vigo e illas de Baiona (Cíes).

Pode que por indicación de López Gil, o elixido foi un monxe beneditino, que era tamén enxeñeiro, D. Francisco Guillermo de Cossio. Este, en escrito enviado á *Junta Superior* con data 6 de febreiro de 1810, comunica o seu interese para realizar ese traballo. Desde la *Junta Superior* contéstalle da seguinte forma:

Mapa do Ministerio de Defensa. Cíes 1810.

Habiendo dado parte a esta Junta Superior del ofrecimiento que hace Usted de ocuparse en beneficio de la Nación por su primera profesión de Ingeniero, ha acordado que se le de gracias por su Patriotismo y que se le prevenga al propio tiempo que admitiendo esta Junta la oferta que hace Usted podrá trasladarse a esta ciudad con la brevedad que le sea posible para ocuparle en cuanto pueda ser útil a la Patria con sus conocimientos y luces de que tiene noticia la Junta.

Con esta misma fecha se comunica al Abad de ese Monasterio esta notificación para que la tenga entendida y facilite a Usted la traslación a ésta, proporcionándole los auxilios que fueran necesarios.

Coruña 6 de febrero de 1810.

Desprazado o Sr. Guillermo de Cossio á Coruña, envía escrito ao Presidente e *Junta de subsidio y Armamento de este Reino*:

Excmo. Sr. Presidente:

Guillermo de Cossio, Ingeniero en el siglo, y al presente religioso Benedictino, que fue ofrecido, aceptado y mandado venir por vuestra Excelencia a esta ciudad, donde se haya ansioso de acreditar sus vivos deseos de sentir en cuanto pueda a vuestra Excelencia, pero sin que tenga medios para subsistir.

Suplica a vuestra Excelencia, se digne asignarle algún diario para ello, según la prudencia y justicia que vuestra Excelencia juzgue necesario. Así lo espera de la penetración y bondad de vuestra Excelencia.

Coruña a 8 de Marzo de 1810.

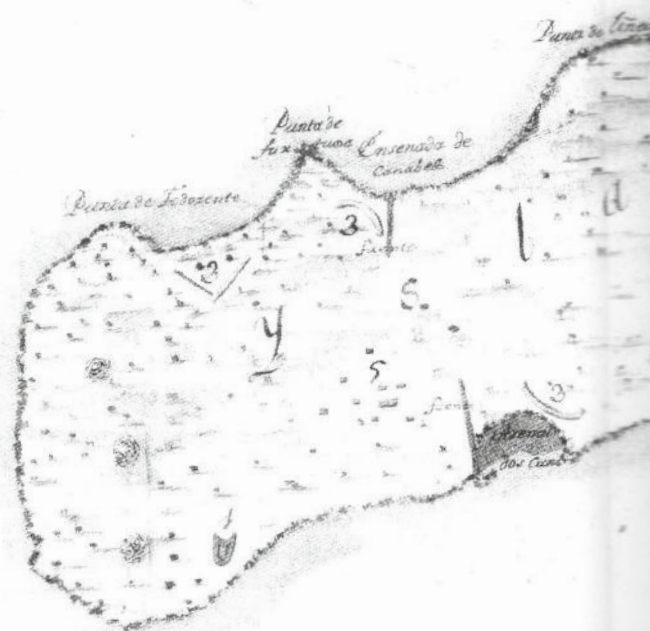
Arraxados os primeiros trámites, o enxeñeiro ponse ás ordes do Comisionado, Salvador López Gil, e, en canto poden, desprázanse ata Ons para levantar plano e presentalo á *Junta Superior del Reino*.

Plano que manifiesta las Islas de Ons, y Onza.

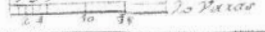
Cm-A 11

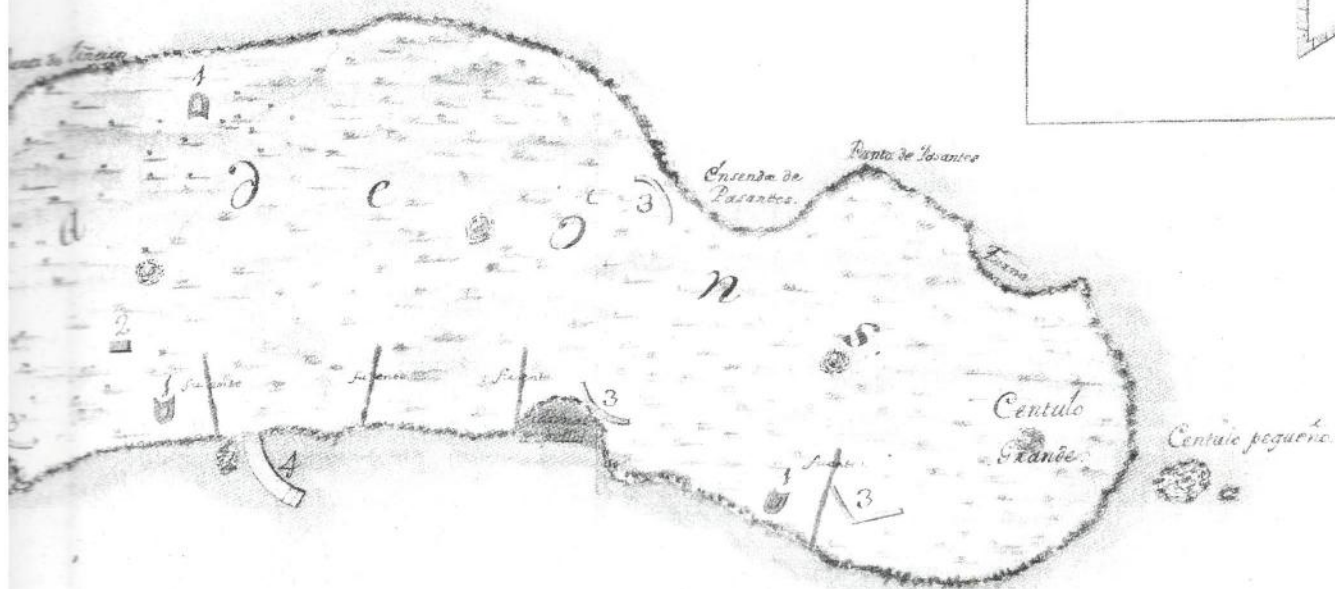
Explicacion.

1. 1. *Justro Baterias de los quatro las dos deban colocarse en los Calcamos, cada una con quatro cañones de calibre de 24, poco menos, y la otra en el medio en el sitio llamado Curro, de tres cañones de poco calibre, y la florante en el lado opuesto, tambien de tres cañones de 24 por q. son para obiar a larga distancia todas ellas en el sitio donde van indicadas, o poco distante de ellas, pero baxando la parte mas opuesta para la defensa, y ofensa.*
2. *Almahacen para tener las provisiones de Beca, y de cera, de los que pueden hacerse dos uno para cada casa, o solo uno para las dos, dividido por medio, y con dos puertas.*
3. 3. *Parapetos que deben hacerse en diversos sitios para el guarnido de la fortaleza.*
4. *Rampa para armar las lanchas, donde puedan estar con alguna seguridad.*
5. *Restigios de la Iglesia, y poblacion antiguas.*

Escala en donde para manifestar las Baterias, y Almahacen.

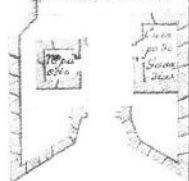

Plano de un Almacan

Plano de una Butaca en grande.

Centulo Grande

Centulo pequeño

San Jefe a 17 de Julio de 1810.

L. Guillems & Cia

Mentres, o Sr. López Gil xa trasladara a Ons, o que poderíamos chamar, unha primeira brigada de obras para ir preparando o terreo, mirar de construír algún almacén ou acondicionar algunha das antigas casas-chozas existentes para poder durmir e comer na illa mentres se realizaban as primeiras tomas de contacto.

Nesta viaxe, e aconsellado por algún colaborador, faille ver a necesidade de que, mentres se constrúen as baterías, sería necesario que houbera polas proximidades algunha lancha de vixilancia para, no caso de achegarse pola zona barco inimigo, este puidera defender a costa e por conseguinte as obras que se ían realizar e así non perder o alí invertido. En escrito dirixido á Junta de Armamento expónlles:

Excmo. Sr.

... con motivo de realizar algunos trámites, me desplazé a Vigo y pude observar varadas en aquella playa, cinco lanchas cañoneras que sostuvieron la defensa de PuenteS. Payo e que, por non causar gastos en carenas y reparos, se pondrían en venta por no necesarias... El exponente y otros conocen la ventaja para la seguridad de la Ría de Pontevedra, Vilajuan y Carril de esas lanchas... También facilitarían por la ría e islas el suministro de víveres... Serían muy necesarias en el caso de una nueva irrupción...

Suplica se digne disponer por el orden que corresponda, para que las cinco lanchas, se carenen y pongan en estado de servicio, destinándolas a cargo de los Jefes de Marina de puerto de Marín y Carril,..., y presten servicio de vigilancia. Coruña, mayo 19 de 1810

Poucos días tardou o Sr. López Gil en recibir resposta da Junta de Armamento, pois o 28 de maio de 1810, recibe notificación onde lle din: “...en vista de los inconvenientes que ofrece la propuesta que nos hace a cerca de que se armasen las cinco lanchas que existen en la villa de Vigo,..., teniendo además en consideración los crecidos gastos que con ese motivo se organizarían,..., hemos acordado manifestarle que no podemos acceder a lo solicitado...”. De todos os xeitos, máis adiante miraremos que de novo dende Ons volven insistir para, polo menos, aproveitar os canóns que estas lanchas teñen para instalar nas baterías que estaban en construción.

Foto 2.- Restos da batería. Emprazamento perfecto para visualizar a entrada inimiga polo sur.

ENTREGA DO PLANO DE COSSIO E EXPLICACIÓN DAS CARACTERÍSTICAS DAS BATERÍAS:

O plano é entregado polo enxeñeiro Cossio con data 18 de maio de 1810 con copia do seu informe. Foi acompañado polo comisionado Sr. López Gil que á vez fai entrega á Junta dun amplo escrito pedindo a aprobación e explicando as necesidades inmediatas e futuras. Interesante é que fai constar: “... espera se sirva conceder la artillería, municiones correspondientes y la dotación de algunos soldados, dispensando a los que vayan a poblar dichas islas del servicio del ejército...” Quere evitar que as persoas que vaian a traballar na construción non sexan tratados como soldados senón como obreiros ou veciños.

Continúa López Gil expoñendo a necesidade de comezar axiña as obras: “...es preciso no perder momento pues solo la actual estación es la propia para operar en aquel terreno escaso de todo recurso menos de agua y tojo...”

Tamén en dito escrito expón o comisionado a necesidade de recursos económicos para o comezo das obras de fortificación, para a construción dun peirao de abrigo, para un forno,..., recursos para os que a Junta xa informara con anterioridade da precariedade na que se atopaba, polo que era necesario unha subscrición popular por medio de accións.

Remata expoñendo como deben ser esas accións e da necesidade dunha persoa que se encargue do cobro e da sinalización dos terreos adxudicados.

Explicación do plano e os cambios que houbo, segundo o informe entregado posteriormente:

No propio plano o Sr. Cossio, de xeito resumido, explicou o contido do plano do seguinte xeito (mirar cadro):

1.1.- Catro baterías. Das catro dúas deben colocarse nos extremos, cada unha con catro canóns do calibre 24 ou pouco menos, e a outra no medio no sitio chamado Curro, de tres canóns de pouco calibre e a restante no lado oposto, tamén de tres canóns de 24 porque son para obrar a larga distancia. Todas éllas no sitio onde van indicadas ou pouco distante de éllas, pero buscando a parte máis oportuna para a defensa e ofensiva.

2.- Almacén para ter as provisións de boca e guerra, dos que poden facerse dous, un para cada cousa, ou só un para as dúas, dividido en medio e con dúas portas.

3.3.- Parapetos que deben facerse en diversos sitios para resguardo da fusilería.

4.- Rampla para arrimar as lanchas onde poidan estar con algunha seguridade.

5.- Vestixios da igrexa e poboación antiga

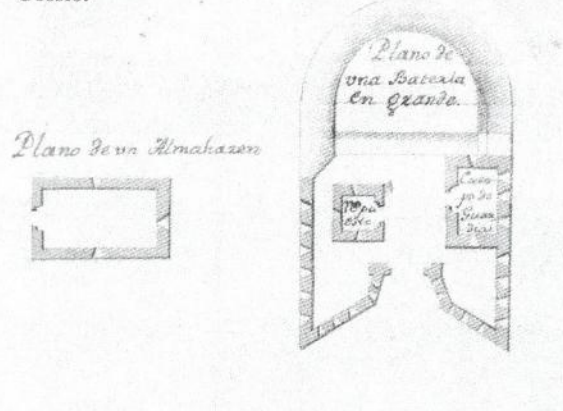
As présas obrigan a dar solucións de inmediato ao tema. Así, e xa sobre o terreo, coidan non levar a cabo as proxectadas en Cova da Loba e Area dos Cans. Unha polo lonxe que quedaba do lugar de acceso á Illa por mar e a outra porque a situación non era moi estratéxica, polo que o mellor emprazamento, sobre todo pola súa proximidade ao lugar onde ían construír a rampla que faría de peirao e que facilitaría o transporte do material necesario, era un saínte que estaba

Construción moi preto da batería <Castelo da Rueda>. Pode que pertencente a esas datas e con claro uso para a batería.

a poucos metros cara ao norte, fronte ao lugar coñecido como <Fondeadeiro dos Ingleses>, dende alí había unha boa visión no caso de penetración polo norte ou polo sur.

Planos dunha batería e dun almacén, presentado por Cossio.

A outra batería quedaría no lugar previsto no barrio, coñecido hoxe, como Pereiró, con canóns de 24 para operar a longa distancia.

As obras comezaron axiña, xa que as dúas ían sobre unha base rochosa o que facilitaría a construción aproveitando as mesmas pedras da zona e evitar, ao mínimo, o traballo de extracción de pedra en canreira. Proxectáronse a realización de pozos, embalses e almacéns para gardar

todo tipo de armamento e todo o necesario para o bo funcionamento dos canóns preto das baterías.

Ata aquí esta primeira parte. Deixo para a próxima entrega temática tan interesante e ben documentada, como o comezo das construcións e as problemática xurdidas pola falla económica. A posta en funcionamento das <Accións de Primeira Clase> e da persoa que se fixo cargo de poñelas a andar. Documentación sobre o Cabido á hora de poñer claro a quen pertencía Ons. Como se chega a acordos entre o Cabido, a Junta de Armamento e os primeiros accionistas. Necesidade de armar as baterías e a busca do armamento necesario para dotalas. Problemáticas entre os accionistas e os novos obreiros-veciños pola posesión e pago de canons polas terras. Paralización das obras aos dous anos do comezo. ...

NOTA: O meu agradecemento ao investigador José Manuel Pereira Fernández polos datos aportados para poder realizar este traballo.